

Jens Nørgård-Sørensen

Russisk oversættelsesvidenskab

Københavns Universitet 1993

Revideret 2007

1. Hvad er oversættelse? – og hvad er oversættelsesteori?

Når man beskæftiger sig med oversættelsesteori, er det væsentligt at gøre sig klart at termen *oversættelse* anvendes i mindst to betydninger, dels:

- som betegnelse for produktet af en bestemt type sproglig aktivitet, en tekst, dels:
- som betegnelse for den proces, der fører frem til etableringen af dette produkt.

Med en fremtrædende russisk forsker, A. D. Švejcers (1988) ord: Der må skelnes mellem oversættelsens statiske og dynamiske aspekt.

I dagligsproget anvendes ordet oversættelse frit i begge betydninger. I den sprogvidenskabelige litteratur må man derimod forvente en mere præcis anvendelse af ordet som term. Denne forventning indfries dog ikke altid. Selv lingvister undlader jævnligt at gøre opmærksom på om de i den givne sammenhæng taler om oversættelse som et produkt, dvs. en tekst, eller som en proces. En sådan forsyndelse mod de videnskabelige krav til entydighed er dog sjældent fatal. Det vil i de fleste sammenhænge være umiddelbart klart hvad der sigtes til med den aktuelle anvendelse af termen oversættelse. Gælder det derimod definitioner af selve oversættelsesbegrebet, må disse nødvendigvis afspejle termens tvetydighed.

I engelsksproget litteratur om oversættelsesvidenskab anvendes ofte følgende forkortelser: SL = *source language*, dansk 'kildesprog', TL = *target language*, dansk 'målsprog', SLT = *source language text*, dansk 'kildetekst', dvs. den tekst der oversættes, TLT = *target language text*, dansk 'måltekst', dvs. det man i dagligsproget netop kalder "(en) oversættelse", jf. diskussionen af dette ord som term. I nærværende fremstilling anvendes de fire anførte danske termer om de to sprog og de to tekster der er involveret i en oversættelse. Termen *oversættelse* anvendes derimod primært som betegnelse for selve processen.

I det følgende vil der blive givet en oversigt over hvordan oversættelsesbegrebet er blevet opfattet og defineret i centrale russiske værker. Der vil i denne sammenhæng blive lagt vægt på at skelne mellem oversættelse som produkt og proces. De fleste forslag til definition af oversættelse rummer begge aspekter. Med andre ord præsenteres

oversættelse normalt som en nærmere specificeret proces der fører frem til et nærmere specificeret produkt. Definitionerne kan så vægte de to aspekter forskelligt.

For den russiske tradition er det karakteristisk at de fleste definitioner af oversættelse lægger mest vægt på det processuelle aspekt. Dette er på sin vis overraskende da de data som russisk oversættelsesvidenskab er baseret på, næsten udelukkende udgøres af oversatte tekster, altså af oversættelse som produkt. Russiske oversættelsesteoretikere har kun i ringe grad beskæftiget sig med indsamling og bearbejdelse af data der belyser selve forløbet af oversættelsesprocessen.

Dette fører frem til et andet forhold man skal være opmærksom på når man vurderer beskrivelser af oversættelse som proces, nemlig at ordet *proces* her anvendes på mindst to måder.

For det første kan man naturligvis opfatte oversættelsesprocessen kognitivt, altså som noget der foregår i oversætterens bevidsthed. Og det er vel nok sådan man umiddelbart vil opfatte begrebet.

For det andet kan oversættelsesprocessen beskrives som en idealiseret størrelse uden hensyntagen til hvad der foregår i sprogudøvernes bevidsthed. En sådan opfattelse er karakteristisk for de oversættelsesmodeller der danner grundlag for maskinoversættelse. Ganske vist er også disse modeller tydeligt påvirket af de kognitive modeller for oversættelsesprocessen; bl.a. på den måde at man ligesom ved human oversættelse fremstiller oversættelsesprocessen som bestående af mindst to faser: en analyse af en kildetekst efterfulgt af produktion af en måltetekst. Disse to hovedfaser bliver dog i maskinoversættelsessystemer opdelt i underfaser og i lighed med den vestlige tradition opererer man ofte med en mellemfase der forbinder de to (såkaldt *transfer* eller *interlingua*). Den delvise overensstemmelse mellem "humanoversætteres" og maskinoversætteres redegørelser for oversættelse skyldes utvivlsomt at maskinoversættelsesteoretikere "låner" elementer fra beskrivelsen af den kognitive virkelighed. Men det ledende princip for deres beskrivelse af oversættelsesprocessen er naturligvis hensynet til hvad der lader sig implementere på en maskine. De nævnte

lighedspunkter må derfor principielt opfattes som tilfældige og fritager os ikke fra at skelne mellem de to procesbegreber.

Ligesom deres vestlige kolleger har også russiske forskere beskæftiget sig med oversættelsens begrænsninger, og der har været forskere der har opstillet uhyre snævre kriterier for hvad der kan gøre sig fortjent til betegnelsen oversættelse, og derved været tæt på at hævde oversættelsens umulighed (Revzin & Rozencveig 1964). Siden 1970'erne har det kommunikativt-funktionelle syn på oversættelse dog udviklet sig stærkt, og man har bl.a. på denne baggrund opnået en udtalt konsensus om at det er muligt at beskrive oversættelse i generelle termer, og at man således med rimelighed kan tale om en almen *oversættelsesteori*, evt. suppleret med mere specifikke oversættelsesteorier for forskellige sprogpar (f.eks. russisk-engelsk) og for forskellige teksttyper (i den russiske tradition: forskellige funktionalstile), herunder de fagsproglige.

Dette har resulteret i en række artikler og bøger om oversættelsesteori. Trods en række forskelle der vil blive nærmere omtalt i det følgende, er det faktisk muligt at sige noget generelt om hvilke elementer en russisk oversættelsesteori består af.

For det første vil en russisk oversættelsesteori rumme en definition af oversættelse, evt. i form af – eller suppleret af – en model af oversættelse som proces.

For det andet vil den præsentere en diskussion og specifikation af centrale begreber som *ækvivalens*, *adækvans*, *oversættelighed* og oversættelsens *elementære enhed*.

Herudover kan de større fremstillinger rumme afsnit om (i) pragmatiske, kulturelle og sociologiske forhold af betydning for oversættelsen, (ii) oversættelsesproblemer i forhold til nærmere definerede sprogpar og teksttyper, (iii) oversættelsens normative aspekter samt forskellige spørgsmål med direkte relevans for oversættelsespraksis.

Alt i alt må det konkluderes at russerne tillader sig at henføre snart sagt alt med relation til oversættelse til fremstillinger af *oversættelsesteori*. Således anfører Komissarov (1990) følgende opregning af *oversættelsesteoriens opgaver*:

- at beskrive oversættelsens almenlingvistiske grundlag.
- at bestemme oversættelse i relation til andre former for sproglig formidling.
- at udarbejde en klassifikation af oversættelsestyper.
- at afdække karakteren af oversættelsesækvivalens.
- at udarbejde principper for opstilling af specifikke oversættelsesteorier for forskellige sprogpar.
- at udarbejde principper for videnskabelig beskrivelse af oversættelsen som proces.
- at afdække pragmatiske og sociolingvistiske faktorerers indflydelse på oversættelsesprocessen.
- at bestemme begrebet "oversættelsesnorm".

Det teoretiske element er derfor sjældent særligt fremtrædende. Fremstillingerne er ofte solidt empirisk funderet og således direkte anvendelige i studiet og udviklingen af oversættelsespraksis. Selv om fremstillingerne således ofte repræsenterer en grundig sprogvidenskabelig indsats, er det problematisk hvorvidt der i videnskabelig forstand overhovedet er tale om en *teori*. Dette spørgsmål vil dog ikke blive behandlet nærmere i denne fremstilling.

2. Definitioner af oversættelse

Frem til omkring 1970 var den russiske oversættelsesvidenskab stadig stærkt præget af den ret formalistiske strukturalisme der indtil da havde været dominerende i russisk lingvistik. Sproget blev primært – eller udelukkende – opfattet som et system af udtryksdistinktioner der afspejlede et parallelt system af indholdsdistinktioner som det var lingvistikens opgave at afdække og beskrive.

For oversættelsesvidenskaben betød dette at der blev fokuseret på oversættelse som gengivelse af sprogets indholdsside. Man forestillede sig med andre ord at indholdet ved oversættelse forblev uberørt, og at forandringen alene bestod i en udskiftning af ét sprogs udtrykssystem med et andet sprog – i hvert fald når det gjaldt oversættelse i ren form. Dette grundsynspunkt er stadig fremtrædende i Barchudarovs (1975: 11) definition: "Oversættelse er en proces hvorunder et sprogprodukt på ét sprog omformes til et sprogprodukt på et andet sprog under bibeholdelse af indholdsplanet, dvs. betydningen."

Når en sådan definition konfronteres med de fænomener der i almindelighed benævnes oversættelse, er der især ét problem der melder sig: Hvad forstås der ved *indhold/betydning*, og hvad er kriterierne for at påstå at dette er *bibeholdt*. Der synes at være to mulige svar på disse spørgsmål: Enten kan man opløde begreberne *indhold* og *bibeholdelse* (med et nyere fagudtryk: *invariants*), eller også må man kraftigt indsnævre omfanget af de fænomener der kan gøre sig fortjent til betegnelsen oversættelse.

Begge løsninger er repræsenteret i denne tidlige fase af russisk oversættelsesvidenskab. Den første løsning finder vi hos Barchudarov selv der understreger at *indhold* skal forstås bredt således at det ud over den egentligt lingvistiske (læs: kontekst-uafhængige) betydning der er baseret på de i sproget foreliggende tegndistinktioner, også omfatter det denotative og det pragmatiske indhold. Også invariantsbegrebet (med Barchudarovs ord: *bibeholdelsen* af betydningen) modificeres idet det antages at der ved oversættelse naturligvis går noget tabt. Under disse omstændigheder er det oversættelsesteoriens opgave at opstille et hierarki der beskriver i hvilken rækkefølge man ved oversættelse skal tage hensyn til de forskellige planer af indholdselementer og på den måde sikre at det er de sekundære indholdselementer der glider ud.

Barchudarov foreslår således en yderst pragmatisk løsning der i sin grundtanke peger frem mod de senere funktionelt-kommunikativt orienterede teorier. Det skal i denne sammenhæng også nævnes at Barchudarov er en af de første der i sine studier af

oversættelse koncentrerer sig om tekstniveauet, i modsætning til sine forgængere der primært arbejdede med oversættelse på ord- og morfemniveau. Endvidere må det nævnes at oversættelse hos Barchudarov beskrives som en proces der dog ikke tydeligt er opdelt i de to ovenfor omtalte faser, en analyse- og en produktionsfase.

Den anden løsning på ovennævnte problem for den strukturalistisk funderede oversættelsesvidenskab finder vi, som allerede nævnt, repræsenteret i et lidt tidligere værk af Revzin og Rozenveig (1964). Her indsnævres oversættelsesbegrebet til kun at omfatte de meget få (om overhovedet eksisterende) tilfælde hvor overgangen fra kildeteksten til måltæksten lader sig gennemføre på grundlag af et system af invariante korrespondencer mellem de to udtrykssystemer, dvs. helt uafhængigt af tekstens pragmatik, dens plads og rolle i den aktuelle kommunikationssituation. Hvad der falder uden for dette snævre kriterium, er ikke udtryk for oversættelse, men for *interpretation* som forfatterne definerer som en gengivelse på målsproget af den situation der beskrives i kildeteksten. Meget af det der i nyere funktionelt-kommunikativt orienterede fremstillinger henregnes til oversættelse, falder her ind under *interpretation*.

Som Švejc (1988) bemærker, er Revzin og Rozenveigs distinktion mellem *oversættelse* og *interpretation* i realiteten et resultat af deres interesse for forskellen mellem maskinoversættelse og human oversættelse. Den snævre afgrænsning af oversættelsesbegrebet hos disse forfattere kan således opfattes som et forsøg på at indkredse de oversættelsesopgaver der udviser en så stor uafhængighed af kommunikationssituationen at de umiddelbart egner sig til forsøg med maskinoversættelse. Som i de vestlige lande har den store indsats inden for sovjetiske og russiske maskinoversættelsesstudier kun haft begrænset succes hvis man vurderer dem i forhold til deres oprindelige formål: at skabe effektive computerbaserede oversættelsesprogrammer. På den anden side kan der ikke herske tvivl om at denne særlige gren af sprogvidenskaben med sine kompromisløse krav til stringens og konsekvens har haft en væsentlig indflydelse på sprogvidenskaben i almindelighed, ikke mindst inden for den såkaldt formelle lingvistik.

I 1980'erne gled synspunktet i oversættelsesvidenskaben som nævnt over i retning af det funktionelt-kommunikative; vel nok i erkendelse af at den tidligere forfægtede, strukturalistisk inspirerede indfaldsvinkel ikke havde ledt til en beskrivelse der var teoretisk plausibel og samtidig ydede oversættelsespraksis retfærdighed. Centrale navne i denne udvikling er Vilen Komissarov (1980, 1990) og Aleksandr Švejcer (1973, 1988), begge fremtrædende i disse års russiske oversættelsesvidenskab og begge forfattere til monografier om "oversættelsesteori". Nogen skarp markering af synspunkter disse forfattere imellem har der ikke været tale om. De to forfatters værker er præget af en høj grad af konsensus om det basale og adskiller sig i første række ved hvilke emner inden for oversættelsesvidenskaben de lægger særlig vægt på.

Fælles for de nævnte og andre nyere forfattere er at de opfatter oversættelse som en proces der orienterer sig mod *teksten* (se fx Latyšev 1988). Der er med andre ord enighed om at det ikke giver mening at tale om oversættelse isoleret på morfem-, ord- og syntagmeplan. Endvidere skelnes der klart mellem oversættelse som proces og oversættelse som produkt. I deres definitioner af oversættelse tager forfatterne dog som sagt normalt udgangspunkt i procesbegrebet. Dette indebærer at teorierne rummer henvisninger til sådanne pragmatiske begreber som producenten af kildeteksten, oversætteren, den potentielle modtager af måltæksten og den kommunikative situation (for både kildetekst og måltækst). Disse repræsenterer alle en potentiel kilde til påvirkning af oversættelsen. Alle fremstillinger opererer endelig med begreberne *ækvivalens* og *adækvans* – dog i varierende fortolkninger som der vil blive redegjort for i det følgende afsnit.

Det pragmatiske aspekt er klart fremherskende hos fx L'vovskaja (1985) som slet og ret betragter en oversættelse som en særlig type talehandling der sigter mod at bevare den kommunikative intention med kildeteksten samt referencen til den beskrevne situation. Den semantiske struktur kan efter L'vovskajas opfattelse være genstand for forandring ved overgangen fra kildesprog til målsprog.

Švejcer (1988) er den blandt de russiske forskere der lægger mest vægt på at skelne mellem oversættelsesprocessens to faser. Dette sker med reference til en række vestlige forskere, i første række Nida. Oversættelse defineres netop af Švejcer som en to-faseproces (analyse af kildetekst, efterfulgt af produktion af måltekst) der er orienteret mod at "erstatte" kildeteksten i et nyt sprogligt-kulturelt miljø på en sådan måde at dens kommunikative effekt reproduceres med de modifikationer som det nye sprog og den nye kultur nødvendiggør. Det bør bemærkes at Švejcer opfatter procesbegrebet rent kognitivt. Hans detaljerede beskrivelse af processen og dens to faser skal således opfattes som en model af oversætterens aktivitet fra det øjeblik han retter blikket mod kildeteksten med henblik på oversættelse, til målteksten foreligger.

Også Komissarov (1990) bemærker at oversættelse er en proces i to faser, på den ene side en analyse- og forståelsesfase og på den anden side en tekstproduktionsfase, men han udvikler ikke denne tanke til samme grad af fuldkommenhed som Švejcer. Til gengæld lægger han vægt på at belyse hvad der er oversættelsens invarians. Han definerer oversættelse som en fuldgyldig kommunikativ substitution på målsproget af kildeteksten i funktionel, indholdsmæssig og strukturel henseende. Denne definition, specielt udtrykkene *funktionel*, *indholdsmæssig* og *strukturel*, viser sig ved nærmere granskning at afspejle vilkårene for den potentielle modtagers reception af målteksten. Ved *funktionel identifikation* forstår Komissarov således det forhold at målteksten af sin modtager tilskrives kildetekstens forfatter i tillid til at den ligesåvel som kildeteksten afspejler originalforfatterens kommunikative intention. Ved *indholdsmæssig identifikation* forstås tilsvarende modtagerens tillid til korrekt gengivelse af kildetekstens indhold (hvad dette så end indebærer!). Endelig opfattes den *strukturelle identifikation* som udtryk for modtagerens forståelse af målteksten som repræsenterende kildeteksten såvel i sin helhed som i detaljerne.

Ligesom hos Švejcer efterfølges den generelle definition af oversættelse af en redegørelse for ækvivalens og adækvans, og de overordnede synspunkter underbygges af en lang række konkrete eksempler og iagttagelser.

3. *Ækvivalens og adækvans*

Begreberne *ækvivalens* og *adækvans* er som sagt faste elementer i russisk oversættelsesvidenskab, men de opfattes og udnyttes vidt forskelligt i forskellige fremstillinger. Nogle anvender begge begreber (undertiden endog som synonymmer (Barchudarov 1975)), andre koncentrerer sig om det ene begreb. Endvidere kan man komme ud for at den type relation der i de fleste fremstillinger benævnes ækvivalens, behandles under overskriften *adækvans* (Vannikov 1988). Inden gennemgangen af de enkelte værker må vi derfor præsentere disse begreber i det der trods alt må opfattes som deres grunddefinition, og vurdere deres plads inden for rammerne af en oversættelsesteori.

Ækvivalens er i al almindelighed betegnelsen for *den relation der består mellem to enheder af samme værdi*. Inden for oversættelsesvidenskabens kan begrebet derfor anvendes om relationen mellem kildeteksten og målteksten eller – nok mere typisk – mellem nærmere specificerede elementer af kildeteksten og målteksten på morfem-, ord-, syntagme- eller sætningsniveau. Uanset hvilket plan man anvender ækvivalensbegrebet på, og uanset hvilket indhold man tillægger det i sin teoridannelse, ligger det derfor fast at ækvivalens i forbindelse med oversættelse er en relation mellem et sprogelement på kildesproget og et sprogelement på målsproget. Taler man om en oversættelses ækvivalens, må man hermed referere til et oversættelsesprodukts (dvs. en målteksts) relation (på et eller andet niveau) til den originaltekst (kildetekst) den udspringer af.

Adækvans er derimod ikke en relation mellem to enheder, men *en relation mellem en enhed og en situation*. Nærmere betegnet er *adækvans* betegnelsen for *den relation der består mellem en enhed og den situation den pågældende enhed er tilpasset*. I forbindelse med oversættelse bør begrebet derfor ikke behandles som en relation mellem kildetekst og måltekst, men derimod som en egenskab ved målteksten alene; nærmere betegnet som et udtryk for *måltekstens tilpasning til den situation den finder*

anvendelse i - en situation der ifølge sagens natur adskiller sig fra den situation som kildeteksten er tilpasset.

På baggrund af disse begrebsbestemmelser kan det ikke undre at ækvivalensbegrebet blev introduceret og fandt udbredelse i oversættelsesvidenskaben før adækvansbegrebet. Mens adækvansbegrebet først vinder frem i forbindelse med de nyere funktionelt-kommunikative oversættelsesteorier, var ækvivalens kernebegrebet i de tidligere værker (til trods for at Latyšev (1988) – uden referencer – nærmest hævder det modsatte). Dette hænger sammen med de forhold vi allerede har været inde på: at man på dette tidspunkt først og fremmest betragtede oversættelse som en overførsel af indhold i uforandret form fra én sprogdragt til en anden. De heraf opståede parallelle udtryksformer på hhv. kildesprog og målsprog skulle ideelt set netop være *ækvivalente*.

Ækvivalens lader sig hierarkisere efter mindst tre parametre: For det første efter en skala der går fra det invariable til det snævert kontekstafhængige; for det andet efter de ækvivalente enheders placering i den sproglige struktur (morfem, ord, syntagme, sætning, tekst); for det tredje efter omfanget af de syntaktisk-semantiske transformationer oversættelsen afstedkommer. Alle tre typer hierarkisering er repræsenteret i russisk oversættelsesvidenskab – undertiden i kombination.

3.1. Type 1: *Ækvivalens og kontekst*

Den førstnævnte hierarkiseringstype finder vi i rendyrket form hos Recker (1974) der primært anvender sit begrebsapparat på leksikken. Til *fuld ækvivalens* henregner Recker de invariante korrespondancer mellem kildesprog og målsprog, altså sådanne ord og udtryk der uafhængigt af konteksten altid oversættes ens. Hertil henregnes i første række navnestof og terminologisk materiale. Om en sådan fuld ækvivalens, baseret på absolut invarians, overhovedet eksisterer, er i høj grad diskutabelt, idet blot ét modtilfælde ud fra definitionen er tilstrækkeligt til at udelukke den pågældende standardoversættelse fra denne ækvivalenskategori og henhøre den til den følgende, *delvis ækvivalens*. Delvis ækvivalens anvendes om ord og udtryk der har en

dominerende, men ikke invariant oversættelse, fx engelsk *shadow* med den dominerende oversættelse til russisk *ten'*, men med *polumrak* 'halvmørke' og *prizrak* 'genganger, spøgelse' som andre muligheder knyttet til særlige kontekster. Udtrykket *dominerende* skal tydeligvis forstås statistisk, hvilket reducerer forskellen mellem de to ækvivalenstyper til noget rent kvantitativt.

Kan ingen af de to ækvivalenstyper påvises, har man ifølge Recker et tilfælde af *varierende* (eller *kontekstuel*) *overensstemmelse*, fx engelsk *soldier* der har mindst fire ækvivalenter på russisk: *soldat*, *rjadovoj*, *voennoslužbaščij* og *voennyj*, hvoraf ingen efter Reckers opfattelse kan udpeges som den dominerende. Et tilsvarende eksempel er engelsk *justice* med ækvivalenterne *spravedlivost'*, *pravosudie* og *justicija*. Recker (1974: 14) fremhæver i denne sammenhæng en væsentlig pointe, nemlig at disse eksempler ikke må forstås sådan at de nævnte engelske ord er flertydige. Inden for det engelske leksikalske system er de aldeles entydige og giver ikke anledning til uklarheder. Som eksemplerne og selve betegnelsen *varierende overensstemmelse* viser, er denne kategori repræsenteret af ord og udtryk hvis oversættelse udviser en sådan afhængighed af konteksten og situationen at den forekommer uforudsigelig og derfor ikke kan henregnes til nogen af de to egentlige ækvivalenstyper.

3.2. Type 2: Ækvivalens og sprogstruktur

Hos Barchudarov (1975) finder vi under behandlingen af begrebet *oversættelsens enhed* den anden af ovennævnte hierarkiseringstyper, en hierarkisering efter de ækvivalente enheders placering i den sproglige struktur. Barchudarov konstaterer at elementer på alle sprogligt-strukturelle niveauer kan fungere som oversættelsesenheder – lige fra de enkelte fonemer (ved lyd-til-lyd gengivelse på målsproget af ord eller udtryk på kildesproget) til hele teksten. Mellemliggende niveauer er ifølge Barchudarov morfemet (fx parallelle grammatiske morfemer), ordet, syntagmet (ved oversættelse af ideomatiske udtryk og andre kollokationer) og sætningen (fx ved ordsprog). Følgende eksempler illustrerer Barchudarovs kategorisering af oversættelsesenheder engelsk-

russisk (der gives ikke eksempler på oversættelsesenheder på *tekstniveau* der især er aktuelle ved oversættelse af poesi hvor måltæksten som helhed afspejler kildeteksten mens der ikke er tale om direkte gengivelse af enheder på lavere niveauer):

Fonemniveau: *Lincoln – Linkol'n.*

Morfemniveau: *back-bench-er – zadne-skameeč-nik* (tankestreg angiver morfemgrænser).

Ordniveau: *My brother lives in Moscow – Moj brat živet v Moskve.*

Syntagmeniveau: *to catch fire – zagoret'sja, to spill the beans – vydat' sekret, proboltat'sja.*

Sætningsniveau: *Too many cooks spoil the broth – U semi njanek ditja bez glaza, Keep off the grass – Po gazonam ne chodit'.*

Denne hierarkisering af oversættelsesniveauer på grundlag af et hierarki af oversættelsesenheder er naturligvis mulig, og den kan siges at afdække det der i andre fremstillinger benævnes *ækvivalensniveauer* (selv om Barchudarov selv anvender termen *ækvivalens* som synonym til *adækvans* – herom nedenfor). Det er imidlertid ikke ganske klart hvordan de forskellige niveauer er relateret til hinanden. Er det overhovedet muligt i mindre transparente eksempler end Barchudarovs at afgøre hvad der i det givne tilfælde er oversættelsens enhed? Er det ikke snarere sådan at de forskellige niveauer som defineret af Barchudarov fungerer som en række samtidige hensyn som en oversætter må tage for at sikre en optimal opfyldelse af ækvivalenskravet på alle niveauer?

En hierarkisering efter sprogligt-strukturelt niveau kan også være indirekte til stede på den måde at en oversættelsesteoretiker i større eller mindre omfang koncentrerer sin opmærksomhed om et enkelt af de niveauer der opregnes af Barchudarov. Som ovenfor nævnt kan der fra 1970'erne observeres en forskydning af oversættelsesforskernes interesse fra mikroniveau (primært ord/leksem-planet) til makroniveau (tekst-planet). Som nævnt finder vi hos Recker (1974) ækvivalensdiskussionen på leksem-planet. Ganske vist gør også Recker opmærksom på

at oversættelse kan studeres på leksikalsk, fraseologisk, syntaktisk og stilistisk plan (altså en hierarkisering der minder om Barchudarovs), men hans studie er reelt koncentreret om leksikken; især – som omtalt – om hvilke grader af regularitet der udvises ved oversættelse af leksikalsk materiale.

Specielt fra 1980'erne kommer teksten i centrum, f.eks. hos L'vovskaja (1985) der udelukkende behandler ækvivalens som en relation mellem tekster (kildetekst og måltetekst). Dette fremgår bl.a. af visse af de kriterier hun opstiller for ækvivalens: bibeholdelse af tekstens pragmatiske struktur og gengivelse af den semantiske struktur på en måde der tager hensyn til forskellene i baggrundsviden i de to sprogsamfund.

Også Švejcer (1988) koncentrerer sig om tekstækvivalens, men opstiller dog et hierarki med fire ækvivalensniveauer: (i) *syntaktisk ækvivalens*, der i store træk skal forstås som den ækvivalens der kendetegner ord-til-ord oversættelse, fx *Solnce skrylos' za tučej – The sun disappeared behind a cloud*; (ii) *komponentækvivalens* ved oversættelser der repræsenterer ændret sætningsstruktur, men uændret inventar af semer, dvs. semantiske komponenter, fx *Vaša žena prekrasno gotovit – Your wife is a superb cook*; (iii) *referentiel ækvivalens* ved oversættelser med ændret sætningsstruktur og sem-inventar, men med uændret referentielt indhold (ved "referentielt indhold" forstås forfatteren tilsyneladende referentielt potentiale), fx *Ėto otsjuda rukoj podat' – Das ist nur ein Katzensprung – This is just a stone's throw*; (iv) *pragmatisk ækvivalens* med forskellige, ofte vidtgående syntaktiske og semantiske transformationer ved overgangen fra kildesprog til målsprog, fx *S dnem roždenija vas – Many happy returns of the day*.

Som Švejcer fremstiller ækvivalenshierarkiet, ser det ud til at de to første ækvivalensniveauer vedrører sætningen som lingvistisk struktur, det tredje niveau vedrører ytringen (altså sætningen i anvendelse), mens det højeste niveau vedrører teksten. Der er med andre ord tale om en hierarkisering af ækvivalens i forhold til sprogligt-strukturelt niveau lige som hos de tidligere omtalte forfattere, men med den væsentlige forskel at Švejcer ikke anvender ækvivalensbegrebet på lavere niveauer end

sætningen. I modsætning til f.eks. Barchudarov udtaler han sig endvidere om hvorledes de opstillede niveauer er relateret til hinanden: nemlig sådan at *ækvivalens på et lavere niveau forudsætter ækvivalens på alle højere niveauer*. Man kan med andre ord have pragmatisk ækvivalens (ækvivalens på tekstniveau) uden ækvivalens på de tre sætnings-/ytringsniveauer, men har man f.eks. komponentækvivalens, må man – ifølge Švejcer – samtidig have både referentiel og pragmatisk ækvivalens. Det er i denne sammenhæng ikke ganske klart hvorledes denne indbyrdes afhængighed mellem ækvivalensniveauerne harmonerer med beskrivelsen af pragmatisk ækvivalens som tekstfænomen. Med andre ord: Er det virkelig sådan at fx komponentækvivalens der tydeligvis er et sætnings- eller ytringsfænomen, forudsætter pragmatisk ækvivalens, altså ækvivalens for hele den tekst den finder anvendelse i? Eller kan pragmatisk ækvivalens – ud over at være et tekstfænomen – også opfattes som et ytringsfænomen og dermed som mere sammenligneligt med de lavere ækvivalensniveauer? Det er sådanne spørgsmål, der melder sig når man vender blikket bort fra forfatterens egne eksempler og forsøger at applicere begreberne på en tilfældig oversættelse i dens helhed.

3.3. Type 3: Ækvivalens og transformationer

Švejcers ækvivalensbegreb – og dermed de problemer der kan være forbundet med det – har klare paralleller til den fremstilling af ækvivalens man finder hos en anden nestor i russisk oversættelsesvidenskab, Komissarov (1990). Også Komissarov understreger at ækvivalens er en relation på tekstniveau, dvs. en relation mellem kildetekst og måltækst. Imidlertid eksemplificerer han alle sine fem ækvivalenstyper med oversættelser af enkeltsætninger – endog løsrevet fra enhver kontekstuel sammenhæng.

Komissarovs fem ækvivalenstyper fremgår af følgende eksempler. De tre første typer repræsenterer ifølge Komissarov ækvivalens via *gengivelse af originalens funktionelt-situative karakteristika*:

Første ækvivalenstype omfatter de tilfælde hvor målteksten alene gengiver kildetekstens *kommunikative mål*, fx:

Eng: *Maybe there is some chemistry between us that doesn't mix.*

Rus: *Byvaet, čto ljudi ne schodjatsja karakterami.* 'Det forekommer, at folk ikke passer sammen i karakter.'

I *anden ækvivalenstype* bevares ikke blot det kommunikative mål ved oversættelse, men også *referencen til situationen*, forstået som helheden af de omtalte entiteter og relationerne mellem dem, fx:

Eng: *He answered the telephone.*

Rus: *On snjal trubku.* 'Han løftede røret.'

I *trede ækvivalenstype* bevares ikke blot det kommunikative mål og referencen til situationen, men også *måden at beskrive situationen på*, fx:

Eng: *London saw a cold winter last year.*

Rus: *V prošlom godu zima v Londone byla choločnoj.* 'Sidste år var vinteren i London kold.'

I de to følgende typer finder vi ækvivalens via *gengivelse af sprogelementernes semantik*. Mens der ved de tre ovennævnte ækvivalenstyper var tale om gengivelse af det basale indhold med betydelige afvigelser i valg af udtryksmidler, repræsenterer de to følgende typer ækvivalens på sprogelement-plan, altså i højere grad det man i dagligsproget kalder ”ordret” oversættelse.

Den *fjerde ækvivalenstype* er således ud over de tre indholdskomponenter der er nævnt under type 3, karakteriseret ved at man i målteksten finder en væsentlig del af kildetekstens syntaktiske og leksikalske struktur reproduceret. Typen er karakteristisk for oversættelser af internationale aftaler og dokumenter, men også hyppig i skønlitterære oversættelser. Variationerne i syntaktisk struktur mellem kildetekst og måltekst begrænser sig til:

- anvendelse af synonyme strukturer, kendetegnet ved gensidig transformationsmulighed, fx:

Eng: *He was never tired of old songs.*

Rus: *Starye pes'ni emu nikogda ne nadoedali.* 'Gamle sange kedede ham aldrig.'

– anvendelse af analoge strukturer med ændret ordstilling hvorved der bl.a. åbnes mulighed for at gengive indholdsoppositionen bestemthed/ubestemthed ved substantiverne på russisk.

– ændring af relationerne mellem elementer af komplekse syntaktiske strukturer samt i antallet af selvstændige sætninger.

I den *femte ækvivalenstype* finder vi den maksimale grad af overensstemmelse mellem kildetekst og måltekst helt ned til de enkelte semer, dvs. minimale betydningskomponenter, fx:

Eng: *I saw him at the theatre.*

Rus: *Ja videl ego v teatre.*

Hvad Komissarov her undersøger og kategoriserer, er i virkeligheden de syntaktiske og semantiske *transformationer* forskellige oversættelsestyper kan siges at repræsentere. Hermed er vi fremme ved den tredje og sidste af ovennævnte hierarkiseringstyper, nemlig en hierarkisering efter omfanget af de syntaktisk-semantiske transformationer som oversættelsen afstedkommer. Som det fremgår af eksemplerne, opstiller Komissarov et hierarki af ækvivalenstyper hvor det ene yderpunkt udgøres af oversættelser der alene overfører det kommunikative mål (og således medfører dybtgående syntaktisk-semantiske transformationer); det andet yderpunkt udgøres af oversættelser der repræsenterer maksimal formel overensstemmelse med originalen – helt ned til gengivelse af de enkelte semer. Ud fra de anførte eksempler drejer det sig ved femte ækvivalenstype om sætninger hvor ikke blot de enkelte ord, men også de enkelte morfemer fra kildesproget er gengivet med deres korrespondancer på målsproget; dog med forbehold for de forskelle som skyldes sprogenes forskellige inventar af grammatiske kategorier (fx tilstedeværelse af bestemt/ubestemt artikel på engelsk i modsætning til russisk).

Mens de fem ækvivalenstyper som nævnt repræsenterer en skala over transformationernes *omfang* – fra den mest vidtgående til den minimale transformation – udvikler Komissarov senere i sin bog emnet ved også at kategorisere transformationerne efter deres *art*. Han skelner her mellem leksikalske, leksikalsk-grammatiske og grammatiske transformationer. *Leksikalske transformationer* omfatter:

- transskription/translitteration, fx: *skateboarding* – *skejtbording*.
- kalkering, fx: *first-strike weapon* – *orudie pervogo udara*.

Leksikalsk-grammatiske transformationer omfatter:

- konkretisering, fx: *He was at the ceremony* – *On prisutstvoval na ceremonii*.
- generalisering, fx: *He visits me practically every week-end* – *On ezdit ko mne počti každuju nedelju*.
- modulation, fx: *I don't blame them* – *Ja ix ponimaju*.
- syntaktisk efterligning (ordret oversættelse).
- opsplitting af sætning.
- sammenkædning af sætninger.

Grammatiske transformationer omfatter:

- ændring af ordklasse, fx: *He is a poor swimmer* – *On plocho plavaet*.
- ændring af sætningsled, fx: *The crash killed 20 people* – *V rezultate katastrofy pogiblo 20 čelovek*.
- ændring af sætningstype, fx: *It was so dark that I could not see her* – *Ja ee ne mog videt' v takoj temnote*.

Særlig omtale får visse typer af leksikalsk-grammatisk transformation, bl.a. antonym oversættelse (fra negeret til ikke-negeret form eller vice versa), eksplikation (beskrivende oversættelse) og kompensation.

Sammenfattende kan man bl.a. fremhæve at ækvivalens er et begreb der – trods ganske veldefineret – kan kategoriseres efter mange forskellige principper. Centralt for kategoriseringerne er begrebet *oversættelsesenheden*, dvs. det element i kildeteksten

som skal gengives med en *ækvivalent* i målteksten. Oversættelsesenheden, og dermed ækvivalens, kan, som vi har set, kategoriseres efter enten omfang eller art.

3.4. Adækvans

Hermed vil vi forlade ækvivalensbegrebet og vende os mod det andet grundbegreb der traditionelt nævnes i samme åndedrag: adækvans. Til trods for at adækvans i den definition der præsenteredes ovenfor, er et relativt nyt begreb i russisk oversættelsesvidenskab, har ordet været anvendt allerede i de tidligere værker. Her blev det imidlertid undertiden anvendt om den relation mellem kildetekst og måltekst som ækvivalens er en mere præcis betegnelse for. Denne sammenblanding af de to grundbegreber kan også findes i senere arbejder, fx hos Vannikov (1988) hvis fire "adækvanstyper" beskrives som forskellige former for "gengivelse af originalen" og dermed egentlig repræsenterer ækvivalenstyper. Der er derfor i almindelighed grund til at være opmærksom over for brugen af termene ækvivalens og adækvans.

Adækvansbegrebet i egentlig forstand (som en egenskab ved målteksten) spiller dog også en rolle i de tidligere arbejder. I forbindelse med ækvivalensdiskussionen ovenfor omtalte vi således Barchudarov (1975: 174-85) der gennemfører en hierarkisering af "oversættelsesniveauer" på grundlag af "oversættelsesenhedens" sprogligt-strukturelle niveau. Selv om der klart er tale om en form for ækvivalenshierarkisering, undgår Barchudarov at anvende termen ækvivalens i denne forbindelse. Denne term introduceres først – som synonym til adækvans (!) – i det efterfølgende normative afsnit (Barchudarov 1975: 185-89) hvor Barchudarov søger at opstille kriterier for hhv. (i) ækvivalent/adækvat oversættelse, (ii) direkte oversættelse ("bukval'nyj perevod") og (iii) fri oversættelse ("vol'nyj perevod"). *Ækvivalent/adækvat oversættelse* defineres som en oversættelse på det sprogligt-strukturelle niveau der i det givne tilfælde både lader indholdet upåvirket og sikrer en korrekt måltekst. Man bemærker at med denne formulering rummer definitionen både et ækvivalensaspekt ("lader indholdet upåvirket") og et adækvansaspekt ("sikrer en korrekt

måltekst"). Sammenblandingen af termer kan således til en vis grad siges at være berettiget.

De to sidstnævnte typer oversættelse defineres med reference til den førstnævnte: *Direkte oversættelse* er en oversættelse på et "lavere" sprogligt-strukturelt niveau end den ækvivalente/adækvate oversættelse. Hvis man fx oversætter den engelske ytring *Keep off the grass* til russisk som *Deržites' proč' ot travy* har man foretaget en (uhensigtsmæssig) direkte oversættelse: Som oversættelsesenhed har man valgt ordet snarere end sætningen, dvs et for "lavt" strukturelt niveau. Det korrekte valg af oversættelsesenhed ville i dette tilfælde være sætningen, jf den ækvivalent/adækvate oversættelse *Po gazonam ne xodit'*.

Fri oversættelse befinder sig derimod på et "højere" sprogligt-strukturelt niveau end den ækvivalente/adækvate oversættelse. Dette er tilfældet når oversætteren tager udgangspunkt i sætningen selv om en mere tekstnær og ordret oversættelse havde været mulig. Med andre ord skulle oversætteren have koncentreret sig om ordet og/eller syntagmet som oversættelsesenhed. Et eksempel fra Barchudarov: *Some things are hard to remember* oversat til *Byvaet, čto nipočem ne možeš' vspomnit', kak vse bylo*.

Definitionerne har et tydeligt normativt aspekt idet de lader ane at Barchudarov anser den ækvivalente/adækvate type for den korrekte eller i det mindste for den grundlæggende oversættelsesform mens den direkte og den frie oversættelse repræsenterer afvigelser i hver sin retning.

Den nok mest bevidste og konsekvente adskillelse af begreberne ækvivalens og adækvans finder vi hos Švejcer (1988). Her understreges det klart at adækvans ikke er et mål for måltekstens relation til kildeteksten, men derimod et mål for måltekstens opfyldelse af de givne kommunikative betingelser (i målsprogssamfundet). Hensynet til adækvansen kan naturligvis kollidere med hensynet til ækvivalensen, men det forekommer også at de to hensyn harmonerer. Dette giver Švejcer anledning til at introducere et nyt begreb, *oversættelighed* (jf. Barchudarovs *ækvivalent/adækvat oversættelse*) som han efter en stærk polemik mod de forskere der hævder

oversættelsens umulighed, bestemmer som et mål for resultatet af en samtidig iagttagelse af ækvivalens- og adækvanshensynet. En høj grad af oversættelighed er med andre ord udtryk for at det har vist sig muligt at tage skyldigt hensyn til både ækvivalens og adækvans ved den givne oversættelse.

4. Fagsproglig oversættelse

Studier af fagsproglig oversættelse har i den russiske tradition forståeligt nok haft sit udgangspunkt i funktionalstilistikken. For det første kan sådanne studier være baseret på den traditionelle teori om fem stile. Dette gælder fx Pumpjanskij der allerede i titlen af sin håndbog (*Indføring i oversættelse af videnskabelige og tekniske tekster til engelsk* (1981)) demonstrerer sin gæld til denne tradition. For det andet kan man i senere værker finde påvirkninger fra Šmelev der som tidligere omtalt kun anerkender tre stile: den skønlitterære, den kollokviale og den speciallitterære (faglitterære). Således skelner Komissarov (1990) under sin stilistiske klassifikation af oversættelser mellem to hovedtyper: den skønlitterære og den speciallitterære oversættelse. Den speciallitterære oversættelse der kan identificeres med de vestlige traditioners faglitterære oversættelse, illustreres med en redegørelse for karakteristika ved oversættelse af videnskabelig-teknisk og publicistisk tekstmateriale fra russisk til engelsk (og vice versa) – og hermed er Komissarov reelt tilbage i den traditionelle russiske femdeling der netop skelner mellem en videnskabelig-teknisk og en publicistisk stil.

Bindingen til den traditionelle funktionalstilistiske femdeling er generelt karakteristisk for russiske oversættelsesteoretikere der beskæftiger sig med fagsprog. Sålænge man skriver eller taler om oversættelse fra et overordnet, teoretisk synspunkt, kan der gøres bemærkninger og iagttagelser om flere forskellige klassifikationsmuligheder, men så snart det drejer sig om større undersøgelser af oversættelsespraksis – med eller uden det normative aspekt – tyr man til en materialeafgrænsning der lader sig definere ud fra de fem stile. Teorien om de fem stile som grundlag for oversættelsesklassifikation er endog institutionaliseret, idet der i

1980'erne eksisterede et særligt center under Videnskabernes Akademi for oversættelse af *videnskabelig-tekniske* tekster, altså for oversættelse af tekster der er defineret ved at tilhøre én af de fem stile. Man kan her drage en parallel til stillingsbeskrivelser på de danske handelshøjskolars erhvervsproglige fakulteter der afspejler den traditionelle vestlige skelnen mellem almindeligt sprog og fagsprog.

Femdelingens dominans i de empiriske undersøgelser viser dog først og fremmest at de fleste russiske forfattere – bevidst eller ubevidst – lader de teoretiske overvejelser træde i baggrunden når de giver sig i kast med analyser af konkret tekstmateriale. Den bedst etablerede teori, femdelingen, danner så en bekvem ramme for de praktiske redegørelser for det der virkelig interesserer disse forskere: oversætterens konkrete problemer i relation til veldefinerede teksttyper og løsningsmodeller for disse problemer.

Også i Rusland har engelsk i de senere årtier opnået en mere og mere fremtrædende plads, og megen praktisk orienteret oversættelsesforskning har været koncentreret om sprogpåret russisk-engelsk. Dette gælder bl.a. de mere empiriske afsnit af Švejcers og Komissarovs tidligere omtalte bøger om oversættelsesteori.

Især bygger Komissarov (1990) på kontrasteringer med engelsk, og hans bog rummer som nævnt et kapitel med en detaljeret redegørelse for karakteristika ved oversættelse af hhv. videnskabelig-tekniske og publicistiske tekster fra russisk til engelsk og vice versa. Komissarov indleder denne redegørelse med at fremhæve at der ved oversættelse må tages udbredt hensyn til tekstens stilistiske tilhørsforhold. Det betyder at man som oversætter må danne sig et billede af den pågældende stils særtræk på både kildesproget og målsproget. Som eksempel tager han som nævnt bl.a. udgangspunkt i den videnskabelig-tekniske stil som han i overensstemmelse med traditionen tildeler træk som informationsmættethed, logisk fremstillingsform, præcision og objektivitet. Sprogligt manifesterer disse træk sig ifølge Komissarov bl.a. på følgende måde i engelsk videnskabelig-teknisk sprog:

- inden for *leksikken* ved anvendelse af almen videnskabelig teknisk terminologi og specialleksik. Som termer anvendes dels specifikke leksemer, dels almensproglige leksemer i specifik betydning. En term skal være entydig og i denne forstand uafhængig af konteksten. Nye termer dannes ofte ved analogi, fx på grundlag af eng. *electrode* dannes *diode*, *triode*, *tetrode*, *pentode*, *hexode*, *heptode* etc., hvorved der opstår terminologiske grupper (*clusters*).
- inden for *grammatikken* ved dominans af særlige konstruktioner og udtryk, fx:
 - definerende konstruktioner af typen "A er B".
 - skjulte definitioner i form af attributive grupper (fx: *medium-power silicon rectifiers*).
 - nominale konstruktioner frem for verbale (fx: *to do post-welding cleaning* i stedet for *to clean after the welding*), heraf udbredt anvendelse af *verbaloperatorer* (verber med generaliseret betydning) (fx: *effect*, *assure*, *perform*, *obtain*, *provide*, *give*, *involve*, *entail*, *imply* etc.) hvis oversættelse til russisk er helt afhængig af de tilknyttede substantiver.
 - præpositionsforbindelser frem for adverbier (*with accuracy* i stedet for *accurately*). Dette gælder dog ikke modalt-ekspressive adverbier (fx: *clearly*, *completely*, *considerably*).
 - adverbale adjektiver frem for verber (fx: *to be attendant on*, *to be conducive to*, *to be destructive of*).
 - passive verbalformer samt præsensformer (fx verber anvendt intransitivt: *These filters adapt easily to automatic processing of many materials*, hvor man på russisk skulle have en reflexiv form).
 - særlige elliptiske konstruktioner (fx: *a liquid rocket* i stedet for *a liquid-fuelled rocket*).
 - suffigerede adjektiver (på *-ible*, *-able*, *-ive* etc.) i stedet for ledsætninger (fx: *the materials available*).
 - udeladelse af bestemt artikel (fx: *General view is that...*).

- pluralis af substantiver der betegner continua (fx: *fats, oils*).
- årsagskonjunktioner og andre kausale udtryk (fx: *since, therefore, it follows that*).

Russiske videnskabelig-tekniske tekster er på den anden side kendetegnet ved bl.a.:

- mange parentetiske indskud, specielt participiums- og adverbialparticipiums-konstruktioner. (Komissarov fremhæver her at adverbialparticipier i videnskabelig-teknisk stil (i modsætning til andre stile) kan anvendes uden reference til hovedsætningens subjekt, jf.: *Resul'taty mogut byt' ob"jasneny, ne pribegaja k ukazannym vyše dopuščenijam* 'Resultaterne kan forklares uden at gøre brug af ovennævnte antagelser').
- kæder af attributive genitivformer.
- mange kortformer af adjektiverne.
- mange afledte substantiver (især i neutrum) (fx: *dviženie* 'bevægelse', *svojs tvo* 'egenskab', *uslovie* 'betingelse').
- mange refleksive verbalformer.

Sådanne oversigter over en given stils særtræk i forskellige sprog er nødvendige for at oversætteren kan producere en stilistisk adækvat måltekst. De mange strukturelle forskelle mellem analoge stile på forskellige sprog, fx russisk og engelsk, kræver således ved oversættelse en stilistisk adaptering. Ved oversættelse russisk-engelsk og engelsk-russisk af videnskabelig-tekniske tekster må der bl.a. tages hensyn til følgende forskelle:

- flere komplekse sætninger i russisk videnskabelig-teknisk stil end i engelsk.
- strengere krav til præcision i anvendelsen af termer i russisk videnskabelig-teknisk stil end i engelsk.
- i engelsk videnskabelig-teknisk stil forekommer emotionelle udtryk og metaforer (i modsætning til russisk).
- den almene videnskabelig-tekniske tendens til nominale konstruktioner frem for verbale er stærkere i russisk end i engelsk.

– kohærensrelationer er oftere eksplicit udtrykt i russisk end i engelsk.

Komissarovs gennemgang af russisk-engelsk oversættelse af videnskabelig-tekniske tekster er blevet refereret relativt detaljeret da den er en fin illustration af hvordan en russisk forsker opbygger en fagsproglig oversættelsesbeskrivelse: Først bestemmes kildeteksten stilistisk i forhold til den traditionelle femdeling. Inden for den funktionalstilistiske begrebsramme vil en sådan tekstklassifikation være baseret på tekstens (samfundsmæssige) funktionsområde hvilket har den åbenlyse fordel at klassifikationen som regel kan overføres direkte til målteksten. Dernæst redegøres der for den nu afgrænsede stils eller genres væsentligste karakteristika, og endelig følger en systematisk beskrivelse af frekvente oversættelsesparallelere inden for den pågældende teksttype – på det morfologiske, det syntaktiske og evt. det tekststrukturelle niveau. Resultatet blive en oversigt over oversættelsesparallelere (eller oversættelsestransformationer) som ofte vil kunne anvendes direkte i forbindelse med løsning af oversættelsesopgaver inden for den givne teksttype.

Samme opbygning finder vi i Pumpjanskijs tidligere omtalte håndbog (1981) der ligefrem er disponeret som en grammatik med afsnit for hver ordklasse inden for kapitlet om morfologi, efterfulgt af et kapitel om syntaks. Hvert afsnit rummer så oplysninger om og diskussioner af problemer der er tilbagevendende for den russiske oversætter. Under substantiverne finder man f.eks. en omfattende redegørelse for bestemtheds kategorien og regler for valg af bestemt/ubestemt artikel ved oversættelse. Under verbet er det engelske tempussystem der adskiller sig fundamentalt fra det russiske, i centrum, og forfatteren gennemgår en lang række engelske verber (fx *develop, estimate, follow, hold, involve*) der ikke bare anvendes hyppigt i videnskabelig-teknisk sprog, men også er typiske eksempler på det fænomen at engelsk, ligesom dansk, ofte foretrækker verber med mere generaliseret betydning frem for verber med mere specifik betydning. De enkelte afsnit rummer generelt en gennemgang af udvalgt engelsk leksik der af forfatteren opfattes som særlig problematisk i forbindelse med

videnskabelig-teknisk oversættelse. Udvalget af denne leksik forekommer dog betydelig mere tilfældigt end udvalget af de grammatiske problemstillinger.

Som man kan se, rummer den russiske tradition et stærkt empirisk element der undertiden bliver enerådende. Dette synes bl.a. at gælde for en del publikationer (herunder en række antologier redigeret af Vannikov) fra det tidligere nævnte center for videnskabelig-teknisk oversættelse der blev etableret med henblik på forskning i maskinoversættelse, men utvivlsomt også med det praktiske formål at afhjælpe den akutte mangel på hjælpemidler, uddannelse, m.m. inden for traditionel human oversættelse.

En af de praktiske overvejelser en fagsproglig oversætter gang på gang må gøre sig, er følgende: Hvordan afvejes hensynet til korrekt indholdsgengivelse over for hensynet til måltekstens funktion i forhold til målgruppen; m.a.o. hvordan løses problemet med at afveje hensynet til hhv. ækvivalens og adækvans i en fagsproglig sammenhæng. Enhver oversætter ved at den "præcise", dvs. ækvivalente oversættelse ikke altid er den der bedst opfylder de intentioner der er nedlagt i teksten, og dermed sikrer at målteksten vil udfylde sin tiltænkte kommunikative funktion tilfredsstillende. Det kan undre at disse overvejelser ikke synes at have spillet nogen fremtrædende rolle for den empirisk funderede russiske oversættelsesforskning. De bestræbelser der er udmøntet i de omtalte værker, går i bund og grund ud på at sikre en oversættelse der er "korrekt" i ordets traditionelle forstand, dvs. en oversættelse der i videst muligt omfang gengiver originalens indhold ord for ord, morfem for morfem. Den optimale indholdsgengivelse, dvs. den ækvivalente oversættelse, er målet for de anvisninger og normer der direkte eller indirekte formuleres af fx Komissarov og Pumpjanskij i deres empiriske arbejder. Selv inden for rammerne af L'vovskajas kommunikativt orienterede oversættelsesmodel er udgangspunktet tilsyneladende den ordrette oversættelse idet der gøres meget ud af at redegøre for de "transformationer" en oversættelse kan og må undergå for at opfylde sin kommunikative funktion. Forfatteren opfatter således

tydeligvis den ordrette, dvs. ækvivalente oversættelse som den primære og den funktionelt tilpassede, dvs. adækvate oversættelse som den sekundære.

Der synes således at være et misforhold mellem på den ene side de empiriske arbejder og på den anden side den teoretiske tradition der i sin nyeste funktionelt-kommunikative formulering fremhæver tekstens funktion som den primære genstand for oversættelse. Problemet diskuteres sjældent, men er dog bragt på bane af Lатышев (1988) der understreger at man for at sikre målteksten samme funktion som kildeteksten i realiteten må overvinde en lingvo-etnisk barriere. Lатышев konstaterer at oversætteren normalt arbejder på den måde at han foretager en ordret eller i det mindste en i traditionel forstand "korrekt" oversættelse og først så retter denne til i forhold til måltekst-modtagerens "kommunikative kompetence". Det der i teorien fremhæves som oversættelsens hovedformål: at overføre tekstens kommunikative funktion – er med andre ord sekundært i de faktiske oversættelsesaktiviteter.

Udgangspunktet for oversætterens aktivitet er således i praksis ikke tekstens funktion, men dens indhold. Som det er blevet fremhævet (fx Nordborg Nielsen 1992: 57-58), er det måske netop denne praksis der bør ændres for at sikre en hensigtsmæssig oversættelse af fagsproglige tekster. Det forekommer indlysende at strategien ved fagsproglig oversættelse bør være en helt anden end ved skønlitterær oversættelse. Ganske vist har Švejcer og andre ret i at den vellykkede oversættelse bør afspejle en samtidig hensyntagen til både ækvivalens og adækvans. Dette gælder i forhold til alle teksttyper, men med forskellig vægtning af de to hensyn. Skønlitterære tekster har ikke nogen egentlig funktion i praktisk forstand, men snarere det som de russiske forskere – med et meget generelt og uhåndgribeligt udtryk – kalder en æstetisk funktion; dvs. teksten har til formål at fremkalde en oplevelse af en særlig art hos modtageren. Den æstetiske funktion gengives ved oversættelse bl.a. ved at tilpasse målteksten til kildetekstens stil, men også i høj grad gennem en så nøjagtig og detaljeret indholdsgengivelse som muligt. Ækvivalenshensynet vil derfor normalt veje tungt ved skønlitterær oversættelse, i hvert fald når det drejer sig om prosa. Ækvivalenshensynet

vil også være centralt ved oversættelse af visse fagsproglige teksttyper, fx publicistisk litteratur, de mere "almensproglige" genrer inden for den videnskabelige litteratur, fx litterær, historisk og kulturologisk sagprosa samt kontrakter (en genre under den videnskabelig-tekniske stil). Andre fagsproglige teksttyper, fx teknisk litteratur, fordrer derimod ved oversættelse et udbredt hensyn til måltekstens *adækvans*. Skal man oversætte fx en brugervejledning til en industrimaskine eller et køkkenmaskine, må man først og fremmest gøre sig klart at målteksten skal udfylde en konkret, særdeles veldefineret funktion, nemlig at sætte modtageren i stand til at betjene den pågældende maskine. Man må derfor inddrage en lang række pragmatiske faktorer i sine overvejelser: modtagernes formodede tekniske og andre forudsætninger (fagmand eller lægmand?), traditionerne for opbygning og formulering af brugervejledninger i måltekst-samfundet m.v. Disse hensyn vil kunne begrunde en endog særdeles betydelig formel omformning af teksten, og målteksten vil umiddelbart kunne fremstå som en omskrivning af kildeteksten snarere end en oversættelse. Dette er imidlertid nødvendigt da teksten ville miste enhver eksistensberettigelse hvis man gik på kompromis med at genskabe dens veldefinerede formål på målsproget.

LITTERATUR

- Barchudarov, L. S. (1975), *Jazyk i perevod*. Moskva: Meždunarodnye otnošeniija.
- Komissarov, V. N. (1980), *Lingvistika perevoda*. Moskva: Meždunarodnye otnošeniija.
- Komissarov, V. N. (1990), *Teorija perevoda (Lingvističeskie aspekty)*. Moskva: Vysšaja škola.
- Komissarov, V. N. & A. L. Koralova (1990), *A manual of translation from English into Russian / Praktikum po perevodu c anglijskogo jazyka na russkij*. Moskva: Vysšaja škola.
- Kopčevskaja-Tamm, Maria (1989), *Linguistic translation theory in the Soviet Union (1950-1980's): A review*. (IITS Report No. 2.) Stockholm: Institute for Interpretation and Translation Studies, University of Stockholm.

- Latyšev, L. K. (1988), "Raznojazyčnye teksty kak ob"ekt otoždestvlenija v perevode." Švejcer (ed), 24-34.
- L'vovskaja, Z. D. (1985), *Teoretičeskie problemy perevoda*. Moskva: Vysšaja škola.
- Marčuk, Ju. N. (1983), *Problemy mašinogo perevoda*. Moskva: Nauka.
- Marčuk, Ju. N. (1985), *Metody modelirovanija perevoda*. Moskva: Nauka.
- Nielsen, Joel Nordborg (1992), "Teksttype og sprogbrug. Træk af sprogbrugen i betjeningsvejledninger i russisk." Arnt Lykke Jakobsen (ed). *Oversættelse af fagsproglige tekster*. (ARK 65). København: Handelshøjskolen, 55-86.
- Pumpjanskij, A. L. (1981), *Vvedenie v praktiku perevoda naučnoj i tehničeskoj literatury na anglijskij jazyk*. (Vtoroe, dopolnennoe izdanie.) Moskva: Nauka.
- Pumpjanskij, A. L. (ed) (1987), *Jazyk i stil' naučnoj literatury. Mežvuzovskij tematičeskij sbornik naučnych trudov*. Kalinin: Kalininskij gos. universitet.
- Recker, Ja. I. (1974), *Teorija perevoda i perevodčeskaja praktika*. Moskva: Meždunarodnye otnošenija.
- Revzin, I. I. & V. Ju. Rozencveig (1964), *Osnovy obščego i mašinogo perevoda*. Moskva: Vysšaja škola.
- Švejcer, A. D. (1973), *Perevod i lingvistika*. Moskva: Voenizdat.
- Švejcer, A. D. (1987), "Sovetskaja teorija perevoda za 70 let." *Voprosy jazykoznanija* 5, 9-17.
- Švejcer, A. D. (1988), *Teorija perevoda*. Moskva: Nauka.
- Švejcer, A. D. (ed) (1988), *Tekst i perevod*. Moskva: Nauka.
- Vannikov, Ju. V. (1988), "Problemy adekvatnosti perevoda. Tipy adekvatnosti, vidy perevoda i perevodčeskoj dejatel'nosti." Švejcer (ed), 34-39.
- Vannikov, Ju. V., A. A. Romanov & A. M. Šachnarovič (eds) (1987), *Perevod i avtomatičeskaja obrabotka teksta. Sbornik naučnych trudov*. Moskva: Vsesojuznyj centr perevodov.